

Självständighet som mål och villkor

Diskursiva konsekvenser av hur institutionsboende för personer med intellektuell funktionsnedsättning problematiserades i samband med 1985 års beslut om institutionsavveckling

Independence as aim and condition: Discursive consequences of how institutional residence for people with intellectual disability in Sweden was problematized in 1985's policy on institutional dismantling.

Despite Sweden often being described as having undergone a comprehensive deinstitutionalization process with an accompanied national dismantling of large institutions, there are indications that repressive elements remain present in support services for people with intellectual disabilities (ID). This article focuses on this discrepancy by using a methodological adaptation of Bacchi's WPR-tool to analyze how institutions were problematized in connection to 1985's policy on institutional dismantling. The analysis shows that institutional residence for people with ID was consistently problematized based on its segregation and size. From this problematization, independence emerges as a significant discourse, both understood as the aim of community housing for people with ID and as the value that conditions whether or not housing is regarded as a "real home". The article concludes by discussing the contingency of the problematization of institutional residence in relation to the lack of problematization of the institutions' repressive elements, something that is argued as linked to the persistence of repressive structures in contemporary support services.

Keywords: deinstitutionalization, Bacchi, independence, intellectual disability, policy, restrictive measures

I SLUTET AV 2020 sändes ett uppmärksammat avsnitt av SVT:s *Uppdrag Granskning*. Det handlade bland annat om Dick Nord, en man med svår intellektuell funktionsnedsättning (IF) och autism. Genom hemliga inspelningar hördes hur personalen på Dicks LSS-boende utsatte honom för fysiska och psykiska övergrepp (Uppdrag Granskning 2020). En i personalen, som senare också dömdes i hovrätten, ska bland annat ha tryckt ner Dick till golvet med en sittsäck och hållit fast honom med hjälp av ett knä i bröstkorgen (SVT 2021). Dessutom ska Dick ha hotats med att han skulle tvingas "klä av sig naken och gå runt huset" och utsatts för någon form av pennalistisk bestraffning genom att få vatten hållt över huvudet under sex minuter (SVT 2020/2021). Samma år rapporterade SVT (2020) om ett LSS-boende i Malmö med låsta dörrar och höga stängsel som senare, i december 2021, även ska ha anlitat väktare som med "batonger,

pepparsprej och handfängsel” skulle skydda personalen mot de tre personer som bodde där (Westerberg 2021). Ett flertal andra incidenter på LSS-boenden under de senaste åren har handlat om inläsningar (Sveriges Radio 2021), personal som försökt hota sig till sex med boende (Olsson 2020) samt hot, våld och kränkande behandling av barn och ungdomar (Magnusson 2023).

I denna artikel, liksom hos Altermark (2016), betraktas det faktum att personer med IF utsätts för den här sortens övergrepp inom samtida stödsystem inte som någon anomali. I stället för att repressiva åtgärder uppfattas som enskilda fall av felaktigt agerande från personalens sida, ses de här som integrerade inslag i en *postinstitutionell* samtid. Altermark (2016:12–13) beskriver hur postinstitutionalisering kan förstås som en situation där institutionella strukturer lever kvar i stödinsatser till personer med IF trots, eller kanske snarare sida vid sida med, vad som brukar betraktas som omfattande avinstitutionalisering och inkludering av personer med IF i medborgarskapet.

Samtida forskning om användning av begränsningsåtgärder inom stödinsatser till personer med IF verkar bekräfta inslagen av repressiva åtgärder (McGill m.fl. 2009; Webber m.fl. 2011; Merinau-Cote & Morin 2013). I en svensk kontext beskriver Björne m.fl. (2022:3–4) hur personer med IF utsätts för åtgärder, framför allt låsta dörrar, som begränsar deras tillträde till vissa miljöer. Över en tredjedel av den personal som ingick i deras enkätundersökning meddelade att brukare på daglig- eller veckobasis med hjälp av låsta dörrar hindras från att lämna verksamheten utan personal, att få tillgång till sina privata tillhörigheter (tycks framför allt gälla cigaretter och pengar) och att använda gemensamhetsutrymmen. Åtgärden att kroppsligt hindra brukare rapporteras i mindre utsträckning, men ändå meddelade 24 procent att mekanisk apparatur (som exempelvis bälten) används och 12 procent att brukare hindras genom att personalen antingen står i vägen för dem eller fysiskt håller emot. Värt att notera är också att samtliga tio undersökta begränsningskategorier, som förutom de redan nämnda bland annat omfattar regler för medieanvändning (till exempel tillgång till internet eller TV) och vilka personer brukaren tillåts träffa samt kostbegränsningar, uppgavs komma till användning i någon mån.

I den här artikeln tar jag fasta på denna diskrepans mellan det som kan betraktas som en omfattande svensk avinstitutionaliseringsprocess och den fortsatta förekomsten av repressiva institutionella strukturer i dagens stödinsatser. Jag förstår avinstitutionalisering som en gradvis process mot förändrade boendeformer, från storskalighet och segregering till småskalighet och integrering (Mansell m.fl. 2010:104; Wiesel & Bigby 2015:179), som till stor del har sin ideologiska hemvist i det så kallade *normaliseringsbegreppet*: ”Principen att tillgängliggöra levnadsförhållanden och vardagsmönster för personer med IF som är så lika den övriga befolkningens som möjligt” (Nirje 1969:181). Så kallade samhällsintegrerade boendalternativ har byggts ut i stora delar av västvärlden under de senaste decennierna. Det har dock rört sig om en mycket heterogen process med stor variation i omfattning och tempo, där några få länder, av vilka Sverige är ett, genomfört totala nationella avvecklingar av institutionsboende för personer med IF (Tøssebro & Lundebj 2006:115; Martínez-Leal m.fl. 2011:859). Trots att man kan betrakta den totala avvecklingen av institutionsboende som avinstitutionio-

naliseringsprocessens slutmål är avinstitutionalisering och institutionsutveckling inte synonymt. I stället för att likställa avinstitutionalisering med avveckling betraktar jag här Sveriges totala institutionsavveckling som ett internationellt sällsynt politiskt-legalt svar på en avinstitutionalisering som ansågs gå för långsamt och/eller vara för selektiv.

I artikeln undersöks denna internationellt sällsynta erfarenhet genom en diskursiv analys av den parlamentariska policyprocess som ledde fram till beslutet att med lagstöd avveckla institutionsboende för personer med IF. Genom att explorativt undersöka hur institutionsboende för personer med IF problematiserades i det policymaterial som producerades inför det parlamentariska beslutet om avveckling vill jag synliggöra eventuella kopplingar mellan denna problematisering och nutida funktionshinderpolitisk diskurs. Detta gör jag genom att använda mig av Ekholm och Vesterbergs (2020) anpassning av Bacchis (2009;2016) analytiska verktyg *what's the problem represented to be?* (WPR). I stället för WPR:s sex analytiska frågor formuleras verktyget i Ekholms och Vesterbergs version som tre analytiska frågor, som i denna artikel skrivs ut enligt följande:

1. Hur framställdes institutionsboende som problem i samband med avvecklingsbeslutet?
2. Hur möjliggjordes denna specifika problematisering av institutionsboende?
3. Vad möjliggörs genom denna problematisering av institutionsboende?

I fråga om de båda första frågeställningarna tar artikeln sin empiriska utgångspunkt i det policymaterial som producerades i samband med stiftandet av 1985 års omsorgslag (SFS 1985:568). Det var i det parlamentariska arbetet kring omsorgslagstiftningen som en sammanhållen nationell avveckling av institutionerna sattes igång. Materialet innefattar den så kallade Omsorgskommitténs betänkande *Omsorger om vissa handikappade* (SOU 1981:26), Socialdepartementets promemoria som är bifogad utredningen (se SOU 1981:26:532) och regeringens proposition med förslag till lag om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl. (Prop. 1984/85:176). Tillsammans utgör det materialet cirka 800 sidor.

När det gäller artikelns tredje fråga, om vad som möjliggörs genom problematiseringen av institutionsboende, lyfts även två senare statliga utredningar in. Dessa betraktar jag som två nedslag i postinstitutionellt policyarbete, som ger en inblick i boendekonsekvenser för personer med IF. Den första är 1989 års handikapputrednings slutbetänkande *Handikapp – Velfärd – Rättvisa* (SOU 1991:46), som var underlag till stiftandet av LSS (SFS 1993:387), än i dag gällande funktionshinder-rättslig reglering. Trettio år senare lade Utredningen om merkostnader i bostad med särskild service enligt LSS fram betänkandet *Boende på (o)lika villkor* (SOU 2021:14), vilken noggrant kartlägger den nuvarande ekonomisk-materiella situationen för vuxna med IF som bor i bostad med särskild servicebostad enligt LSS (gruppboetäder). Anledningen till att endast policymaterial och inte ett bredare allmänpolitiskt material analyseras är att jag, i enlighet med Bacchi (2009:33), utgår från att problematisering i policyförslag är diskursivt särskilda. De fixeras, framför

allt när problematiseringen ligger till grund för legal implementering och på det viset avgör det socialpolitiska utrymmet för insatser.

Innan jag går vidare med att diskutera ett antal forskningsbidrag som belyst olika aspekter av postinstitutionell funktionshinderpolitik vill jag kort redogöra för hur den svenska parlamentariska processen som ledde fram till institutionsavvecklingen såg ut.

Från inackorderingshem till total avveckling

I Sverige kan det parlamentariska policyarbetet för avinstitutionalisering, i form av legal påtryckning för utbyggnad av samhällsintegrerade boendeformer för personer med IF, anses ha tagit sin början i och med 1967 års omsorgslag (SFS 1967:940). Där ålades för första gången landstingen som huvudmän att anordna boendeformer utöver institutionsboende, som enligt lagen bereds antingen som vårdboende eller som specialistsjukhus, åt personer med IF (5 § SFS 1967:940). I införandelagen till 1985 års omsorgslag (SFS 1985:568) fastslogs att landstingen i samband med övrig planering av lagens nya insatser också skulle planera för avveckling av befintliga vårdhem och specialistsjukhus (3 § SFS 1985:569). Det angavs inga tidsramar för avveckling i samband med detta laginförande, men däremot förbjöds nyintagning av barn med IF på institution (5 § SFS 1985:569). I införandelagen till den senare lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) förbjöds även generell nyintagning av vuxna på institutioner, och huvudmännen anmodades att inkomma med avvecklingsplaner för kvarvarande vårdhem och specialistsjukhus (6 § SFS 1993:388; 7 § 2 st.). Bestämmelserna om vård oberoende av samtycke, som härrörde från 1967 års omsorgslag, skulle dock kvarstå (7 § 2 st. SFS 1993:388). Bestämmelserna gällde personer med IF som bedömdes vara farliga för andra eller sig själva, som inte kunde ta hand om sig, som inte kunde skydda sig mot sexuellt utnyttjande eller som hade ett ”grovt störande levnadssätt” (35 § SFS 1967:940). I propositionen till LSS (Prop. 1992/93:159, s. 194) motiverades kvarhållandet av tvångsbestämmelserna med att frågan måste undersökas ytterligare då det gällde en mycket liten grupp människor som potentiellt kunde vara svåra att inlemma i den nya lagstiftningen.

I och med lagen (1997:724) om avveckling av specialistsjukhus och vårdhem kom det slutgiltiga avvecklingsbeslutet. Salberga sjukhus skulle som enda kvarvarande specialistsjukhus avvecklas senast den 31 december 1997 och de kvarvarande vårdhemmen skulle stängas senast den 31 december 1999. Lagen motiverades utifrån tre argument: 1) nästan tusen personer var fortsatt boende på vårdhem i mitten av 90-talet, 2) flera vårdhem inkom aldrig med någon avvecklingsplan enligt bestämmelserna i LSS, och 3) en generell politisk vilja av att ta bort tvångsbestämmelserna i relation till personer med IF (Prop. 1996/97:156:12–13; 54–55). Trots att en handfull vårdhem vid lagens ikraftträdande inte planerade några särskilda åtgärder för avveckling (Prop. 1996/1997:156:56), kan Sverige ändå ansetts ha gått in det nya millenniet som ett av få länder i västvärlden där institutionsboende för personer med IF var helt avvecklat.

I det följande diskuteras forskningsbidrag i fråga om två aspekter av postinstitutio-

nell funktionshinderpolitik – det exkluderande medborgarskapet och diskurser om den samhällsintegrerade bostaden – som jag i resultatdelen bygger vidare på och fördjupar i anslutning till den specifikt svenska avinstitutionaliseringsprocessen.

Det exkluderande medborgarskapet

I samband med att institutionsavveckling för första gången presenterades i lag genom omsorgslagen 1985 utfördes också ett parlamentariskt policyarbete för att avskaffa möjligheten till omyndigförklaring (SOU 1986:50). Från och med 1989 kunde inte längre personer med IF (eller någon annan heller för delen) bli omyndigförklarade och därmed framtagna sin rösträtt. Det skulle kunna argumenteras för att det var då *medborgarskapet* blev en del av den postinstitutionella funktionshinderpolitiken.¹ En grundtanke i Altermarks (2017:1326) porträttering av det postinstitutionella samhället är att styrning sker för att skapa *den goda medborgaren*. Det medborgarskap som personer med IF blivit inkluderade i är dock samtidigt exkluderande, då det rymmer ideal som bygger på samma grundförståelse som tidigare exkluderingar av personer med IF utgått från: den upplysningsfilosofiskt grundade idén om att rationalitet, förnuft och förstånd är de bärande egenskaperna hos mänskligheten. När personer med IF, som redan från början ansetts sakna dessa egenskaper, misslyckas med att leva upp till idealen utsätts de på nytt för de repressiva åtgärder som i stor utsträckning använts mot dem genom historien (Altermark 2016:108–111).

Goodley (2014:30–31) beskriver det så att den funktionsnormativt ideala medborgaren äger vissa kognitiva förmågor, eller åtminstone potential för dem, och förknippar denna idealisering med framväxten av nyliberalismens aktiva individualisering. Denna kognitiva funktionsnormativitet ligger bakom idéer om *självständighet* och *ansvarstagande* som kompetenser vilka i sig utgör den enda vägen till inkludering i det nyliberala medborgarskapet. Erevelles (2011) menar att samtida kapitalistiska system gör *förmåga* i sig till en egendom, i den bemärkelsen att den har ett värde, att den likt annan egendom kan säljas och köpas på marknaden och att den på det viset möjliggör åtnjutande av rättigheter. Då personer med IF ofta anses sakna förmåga att arbeta enligt kapitalistiska arbetsmarknadskrav, uppnår de inte heller den materiella standard som gör det möjligt att åtnjuta medborgarskapets rättigheter. Erevelles (2011:170) menar därför att fullt medborgarskap för personer med IF blir en realitet först när arbetet inte längre är varufierat och när materiell trygghet inte längre är beroende av människors marknadsvärde.

1 Vilket bland annat märks i regeringens förslag till ny inriktning för handikappolitiken 2000–2010, som heter just "Från patient till medborgare" (Prop. 1999/2000:79). I den står att läsa: "Regeringen har i regeringsförklaringen 1999 förklarat att hinder för funktionshindrades rätt att delta fullt ut i samhället skall rivas. För att detta skall kunna ske måste politiken successivt förändras och bedrivas ur ett medborgarperspektiv. Personer med funktionshinder är medborgare med lika rättigheter och skyldigheter som andra medborgare" (Prop. 1999/2000:79:23).

Postinstitutionella diskurser om den samhällsintegrerade bostaden

Drinkwater (2005:229–321) knyter postinstitutionell styrning i skapandet av den goda medborgaren till avinstitutionaliseringsprocessens utbyggnad av samhällsintegrerat boende för personer med IF. Avinstitutionalisering vägleds enligt Drinkwater (ibid.) inte enbart av normaliseringsprincipens jämlikhetsambitioner, utan också av dess normativa aspekter. Förutom att eftersträva normaliserade levnadsförhållanden för personer med IF finns också en aspekt av att normalisering sker genom uppmuntran av sociala roller och beteenden hos personer med IF som värdesätts av omgivningen. De normativa delarna av normaliseringsprincipen utvecklades teoretiskt av Wolfensberger, som menade att Nirjes ursprungliga normaliseringsprincip i alltför stor utsträckning var upptagen med normalisering i form av reformerade institutioner och inte tillräckligt tydligt framhöll behovet av samhällsintegrerat boende (Wolfensberger 1972:27; Mann & van Kraayenoord 2011:204). Syftet med samhällsintegrerat boende i synnerhet, men också med människobehandlande praktik i allmänhet, är enligt Wolfensberger (1972:28) att ”utnyttja medel som är så kulturellt normativa som möjligt för att etablera eller upprätthålla beteenden som är så kulturellt normativa som möjligt”. För Drinkwater (2005) blir denna strävan efter det normativa symtomatisk för den postinstitutionella diskursiva produktionen av personer med IF som personer med svårigheter att iscensätta värdesatta beteenden som därmed inte heller lever upp till medborgarskapsidealet.

I den amerikanska avinstitutionaliseringsprocessen har begreppet *community* haft stark politisk dragningskraft. Den starkaste diskurs som ligger bakom den amerikanska termen för samhällsintegrerat boende (*community living*) verkar enligt Ben-Moshe (2011:244–249) vara förståelsen av *community* som motsatsen till institutionen: *community* är allt det som institutionen inte är. Denna förståelse verkar vara relativt statisk, oavsett om avsändaren är föräldragrupper, aktivister, professionsutövare eller forskare, och oavsett om inställningen till avinstitutionalisering är positiv eller negativ. Det verkar även finnas undertryckta diskurser för att användningen av *community* i dag maskerar det motsatta: ju mer människor är beroende av *community services*, desto mer är det ett uttryck för exkludering. Det kan med andra ord tolkas så att det inte är samhällsintegrerade insatser som skapar inkludering. Snarare skapas inkludering och delaktighet i samhället inom föreningslivet, på restauranger och på grannskapsfester, fora som personer med IF ofta redan från början är exkluderade från (Ben-Moshe 2011:251–252).

Metod och analysram

När jag nu ska undersöka parlamentarisk problematisering av institutionsboende ansluter jag mig till en förståelse av politik som diskurs. Diskurs förstås i det här sammanhanget som *socialt producerade former av kunskap(er) som begränsar (och möjliggör) vad som är möjligt att tänka, skriva och säga om ett visst fenomen* (Bacchi & Goodwin 2016:35). Som diskurs analyseras således parlamentarisk problematisering som en socialt producerad form av kunskap (Ekholm & Vesterberg 2020:158). Det är en ut-

gångspunkt som är inspirerad av Foucaults (1972:57–58) beskrivning av diskurser som praktiker; praktiker som formerar de objekt som diskursen berör och som inte går att reducera till grupper av tecken. Då dessa praktiker begränsar och möjliggör det möjliga, och inte enbart betecknar fenomen, menar Bacchi och Bonham (2014:189–190) att den ontologiska klyftan mellan språkliga och materiella konstruktioner överbryggas. Om diskurs förstås som kunskap(er), bör diskursiv praktik således syfta på kunskapsformerande praktiker genom både texter och platser.

I stället för att uppfatta policyförslag som svar på givna problem så betraktar jag, i likhet med Bacchi (2009:33), policyförslag som skapare av politiska problem genom hur specifika fenomen problematiseras. Dessa problematiseringar förstås som *produktiva*, såtillvida att de ramar in det möjliga (Bacchi 2009:15–17; Ekholm & Vesterberg 2020:161–163), och som *kontingenta* i den bemärkelsen att de inte är nödvändigt givna (Bacchi & Goodwin 2016:4–6; Ekholm & Vesterberg 2020:161–162). Då problematiseringen av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet fixerades i exempelvis LSS, som i sin tur ramar in vilka insatser personer med IF i dag har rätt till, utgår jag från att problematiseringar i policyförslag har en särställning bland alla kontingenta sociala problemkonstruktioner av institutionsboende som är och har varit möjliga.

Det följande resultatavsnittet är strukturerat utifrån artikelns tre analytiska frågor:

1. Hur framställdes institutionsboende som problem i samband med avvecklingsbeslutet?
2. Hur möjliggjordes denna specifika problematisering av institutionsboende?
3. Vad möjliggörs genom denna problematisering av institutionsboende?

Den första frågan besvaras genom en explorativ undersökning av på vad sätt institutionsboende gjordes till ett politiskt problem som skulle hanteras genom avveckling. Den andra frågan berör det kontingenta i problematiseringen av institutionsboende, en fråga som enligt Ekholm och Vesterberg i anslutning till Bacchis originalformuleringar kan besvaras genom analys av *nyckelbegrepp*, *kategoriseringar* och *dikotomier*. Bacchi (2009:8) beskriver begrepp som abstrakta i den bemärkelsen att de kan fyllas med diverse olika innebörder alltefter sammanhang. Nyckelbegreppen analyseras i artikeln genom att jag i policymaterialet uppmärksammar vilka begrepp som används och återupprepas och undersöker vilken mening och innebörd som tillskrivs dem. Kategoriseringar av människor i grupper, som *unga* eller *medborgare*, och användningen av dikotomier, som *natur/kultur* och *ansvarig/loansvarig*, bör enligt Bacchi (2009:7–8) förstås som verktyg människor använder sig av för att förenkla verklighetens komplexitet. Därutöver implicerar dikotomier ofta också en hierarki mellan motsatsparen. Genom att uppmärksamma var och hur nyckelbegrepp, kategoriseringar och dikotomier uppstår i de politiska problematiseringarna av institutionsboende kan jag, med Ekholm och Vesterbergs ord (2020:167), ”säga något om hur denna diskurs och de beskrivningar av problem och åtgärder som den bygger på har blivit möjlig”.

När det så gäller verktygets tredje fråga undersöker jag i likhet med Bacchi problematiseringars produktivitet genom att betrakta deras *materiella konsekvenser* i stort i

stället för att anlägga det smalare socialpolitiska fokuset hos Ekholm och Vesterberg. Jag ställer frågan hur problematiseringen av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet kan förstås ha levda/materiella konsekvenser för personer med IF. Problematiseringen av institutionsboende undersöks också som *diskursivt produktivt* i fråga om vad som kan tänkas och direkt uttryckas om fenomenet institutionsboende, men också över huvud taget om nuvarande boendeformer för personer med IF och om generell samhällsdelaktighet för personer med IF. Produktiviteten undersöks därtill även utifrån vilka *subjektskapande konsekvenser* för personer med IF som problematiseringen medför, det vill säga vilka olika sätt att uppföra sig (subjektspositioner) som blir möjliga och önskvärda (Ekholm & Vesterberg 2020:169).

Det faktiska analysarbetet fortlöpte enligt följande. Policymaterialet kring 1985 års omsorgslag lästes i dess helhet innan jag specifikt började söka efter innehåll med hjälp av markörer för boende för personer med IF: "vårdhem", "gruppboende/bostad", "avinstitutionalisering/avveckling". Med hjälp av NVivo insortades sedan textinnehållet kring markörerna i teman, där vissa följt med in i det skrivna materialet, till exempel *principer* och *ideal*. Därefter blev den analytiska processen mer "rörig". Med detta menar jag att jag i samband med ytterligare inläsning av litteraturen återgick till redan analyserat material, oanvända delar av materialet kring 1985 års omsorgslag samt senare utredningsarbeten och rörde mig fram och tillbaka i materialet för att leta efter ytterligare specifika markörer, exempelvis "medborgare" och "självständighet", som jag även de tematiserade. I det tematiserade materialet sökte jag därefter efter specifikt nyckelbegrepp, kategoriseringar och dikotomier. I detta ingick också att betrakta det "osynliga" i materialet, det som inte skrivits ut men som impliceras i användningen av särskilda begrepp och uttryck. Slutligen relaterades det analyserade materialet specifikt till analysverktygets tre frågor och skrevs ut i text.

Resultat

Hur framställdes institutionsboende som problem i samband med avvecklingsbeslutet?

Vägledande för problematiseringen av institutionsboende vid tiden för avvecklingsbeslutet var grundtankarna om *normalisering* och *integrering*. Gemensamt är att de vid tiden för avvecklingsbeslutet diskuterades utifrån en funktionshinderpolitisk konflikt gällande huruvida det är önskvärt och nödvändigt med särskilda legala åtgärder för personer med IF samt huruvida särskilda åtgärder automatiskt utgör särlagstiftning eller inte. I utredningsarbetet till den nya omsorgslagen fördes en principiell diskussion om skillnaden mellan särlagstiftning, vilket enligt utredningen till viss del kan exemplifieras med den tidigare lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt efterblivna (*gamla omsorgslagen*), och den typ av "pluslagstiftning" som enligt utredningen karakteriserar det egna lagförslaget (SOU 1981:26:89). Omsorgskommittén framförde att dess lagförslag inte skulle förstås som särlagstiftning, som reglerar samtliga insatser för en särskild grupp, utan som plusinsatser i syfte att garantera målgruppen stöd men samtidigt poängtera det allmännas ansvar för alla medborgare (ibid.).

I Socialdepartementets promemoria, där instruktioner till den nya utredningen gavs, beskrevs en situation där den gamla omsorgslagen, trots nytänkande på flera områden, blivit omsprungen av en samtid som förespråkar normalisering och integrering i stället för särlagstiftning.

Utredningen bör ta fasta på och understödja den utveckling som sker mot ökad integrering och normalisering, bl. a. ökat eget boende, gruppboende, dagcenter-verksamhet och fritidsaktiviteter. Vidare bör den pågående övergången från stora institutioner till mindre enheter beaktas. Lagstiftningen beträffande psykiskt utvecklingsstörda har av hävd kommit att betona de utvecklingsstörda som en särgrupp i samhället. Tidigare har detta också tagit sig uttryck i en uttalad avskildhet från övrig samhällsgemenskap, t. ex. genom vårdinstitutioners förläggning. Detta strider mot den nuvarande synen på handikappade människor. Utredningen bör pröva anpassa de erforderliga bestämmelserna till ett modernare synsätt. (SOU 1981:26:532)

I citatet exemplifieras vad ökad normalisering och integrering ska innebära i fråga om boende för personer med IF: eget boende och små gruppboenden. Enligt departementet betonar den gamla lagstiftningen personer med IF som särgrupp genom en "uttalad avskildhet från övrig samhällsgemenskap, t.ex. genom vårdinstitutioners förläggning" (SOU 1981:26:532). Institutionernas fysiska placering används här alltså som exempel på *uttalad avskildhet*. Att ett av problemen med tidigare lagstiftnings avskiljande av personer med IF är att den är *uttalad* diskuteras även av Omsorgskommittén, som i utredningsarbetet för en principiell diskussion om begreppet *integrering*, där man menar att "det är först som ett motsatsförhållande till segregering, som det är meningsfullt att tala om integrering" (SOU 1981:26:90). Institutionsboende kan därmed ses som en av de uttalat segregerade insatser som integrering står i motsatsförhållande till enligt Omsorgskommittén. I ett uttalande om utformningen av gruppboendestäder i regeringens proposition knyts problemet med uttalad segregering till emotionell upplevelse, där den uttalade känslan av institutionsboende verkar vara beroende av dess fysiska placering.

Det är väsentligt att de som bor i ett grupphem känner att de inte bor i en institution. Grupphem bör därför utgöra en naturlig del av den vanliga bostadsbebyggelsen och skall kunna finnas både i hyres- och bostadsrättsbostäder, radhus och villor efter vad som är lämpligast på varje ort. (Prop. 1984/85:176:33)

Trots antydningen om att institutionsboende i sig är problematiskt, då det rör sig om en insats utanför den generella samhällsservicen, problematiseras här den uttalade *fysiska avskildheten* eller med andra ord *segregeringen*. Grupphemmen ska utgöra en naturlig del av bostadsbebyggelsen, vilket antyder att institutionerna är aparta och onaturliga bostäder.

I samband med problematiseringen av institutionernas segregering problematiseras i policymaterialet allt som oftast också institutionernas storlek. Propositionens

förslag innehåller en tydlig distinktion mellan de "[s]må gruppboendena i vanlig bostadsmiljö" som ska ersätta "de stora, ofta avlägset liggande institutionerna" (Prop. 1984/85:176:17). I relation till normaliseringstanken om att man ska kunna leva som andra i samhället görs en distinktion mellan att bo på en liten och en stor institution, där den senare i högre grad innebär att "leva helt utanför det vanliga samhället" (Prop. 1984/85:176:36). Stora institutioner betraktas som omoderna och bör därför avvecklas först (Prop. 1984/85:176:54). Denna distinktion mellan liten och stor institution görs med hänvisning till att "såväl forskning som erfarenhet visar på betydande nackdelar med att bo på vårdhem, särskilt stora sådana" (Prop. 1984/85:176:24).

Problemet med institutionsboende ska alltså i samband med avvecklingsbeslutet förstås utifrån att de är avskilda och att de är för stora. Den segregerade och stora institutionen beskrivs som en onaturlig bostad som enligt forskning har betydande nackdelar. Den ställs mot den hierarkiskt föredragna lilla gruppboenden, integrerad i vanlig bostadsmiljö, där de boende ska känna att de inte bor på institution.

Hur möjliggjordes denna specifika problematisering av institutionsboende?

I samband med problematiseringen av institutionernas segregering och storlek hänvisas återkommande till olika *principer* som fungerar som återkommande nyckelbegrepp. Normalisering och integrering tänks bryta mot anstaltsvården genom att bygga på *närhetsprincipen* och *den lilla gruppens princip* (SOU 1981:26:532).

I policymaterialet används *anstalten* som motpol till föreslagna insatser, vilket bland annat blir tydligt i förslagen om hur utbyggnad av gruppboendestäder ska ske. Det beskrivs till exempel hur gruppboendestäder bör utformas "som andra människors bostad" för att undvika en "anstaltsliknande utformning" (SOU 1981:26:474). I likhet med hur Ben-Moshe (2011) menar att den starkaste diskursen kring community living är förståelsen av community som motsatsen till institutionen, syns här en diskursiv förståelse av anstalten som motsats till gruppboenden. Problematiseringen av institutionsboende kan således inte förstås utan hänsyn till icke-problematiseringen av gruppboenden.

Närhetsprincipen handlar först och främst om vikten av att få bo i sin hemkommun och av att insatser är lättillgängliga (SOU 1981:26:92). I enlighet med normaliseringsidealen och i opposition mot anstalten får "närhet" däremot inte tolkas som en bekräftelse på att det skulle vara accepterat att "bo, arbeta och gå i skola i samma hus eller inom samma tomt" (ibid.). På liknande sätt beskrivs hur en gruppboendestad gärna får ligga i närheten av andra gruppboendestäder så att boende- och personalkontakter underlättas, men att omedelbar närhet i exempelvis samma hus ska undvikas på grund av de institutionella konnotationerna (SOU 1981:26:229). Även här preciseras alltså tydligt vad närhet får innebära i anslutning till problematiseringen av institutionsboende. Den närhet som anses finnas inom institutionen – att bo och arbeta inom samma tomt – ratas till förmån för en närhet som bättre anses stämma överens med normaliseringstanken (SOU 1981:26:92).

Närhet förstås även utifrån en psykologisk utgångspunkt. Omsorgskommittén menar utifrån en sådan förståelse att "det [inte] skall finnas något främlingskap mellan handikappade och dem som förmedlar stödsatserna" (SOU 1981:26:92). Denna

psykologiska närhet mellan stödmottagare och personal lyfts fram som viktig både sett till institutionernas segregering och deras storlek. När det gäller problematiseringen av institutionernas storlek framhävs den lilla gruppens princip som ett svar på hur psykologisk närhet kan upprättas. Både i utredning och proposition beskrivs principen utifrån ett praktiskt riktmärke om fyra personer per bostad (SOU 1981:26:127; Prop. 1984/85:176:32–33). Omsorgskommittén upprättar riktmärket med hänvisning till psykologen Gunnar Kylén, som i utredningsarbetet agerar vetenskaplig representant för den nya förståelsen av ”vad funktionsnedsättningen egentligen består av” (SOU 1981:26:323) och som utredningsarbetet teoretiskt lutar sig mot. Kyléns utlåtande ”Psykisk utveckling och miljö kvalitet” är bifogat utredningen som bilaga (se SOU 1981:26, bilaga 5) och kommittén åberopar denna ett flertal gånger. Med hänvisning till Kylén menar Omsorgskommittén att den lilla gruppens princip medför:

[...] en känslomässigt trygg och insiktsfull social omgivning [...] som ger den utvecklingsstörde impulser och stöd att både vilja taga tillvara erfarenheter och att dela sina intryck, kommunicera, med andra. (SOU 1981:26:222–223)

Förutom att en känslomässigt trygg och insiktsfull social omgivning ska förhindra främlingskap i enlighet med *närhetsprincipen* märks även en psykisk utvecklingsambition, då närheten i den lilla gruppen ska ge bättre förutsättning för personer med IF att kommunikativt och erfarenhetsmässigt utvecklas. Den lilla gruppen, där ”den begåvningshandikappade har stabil och djup känslomässig kontakt med någon i sin närmsta omgivning”, förhindrar också ”känslomässiga störningar” enligt Kylén (SOU 1981:26, s. 643). Kylén menar att man tvingas ta till rutiner i en större grupp, vilket utgör ett hinder för ett personligt förhållande mellan boende och personal. Alltför fasta rutiner hindrar också den boende från att utveckla sin ansvarsförmåga, vilket hämmar utvecklingen av ”självuppfattning”. En begränsad självuppfattning hämmar i sin tur ”begåvningsutvecklingen, eftersom man då saknar motivation att urskilja, känna igen, välja och lösa problem” (SOU 1981:26, s. 644.). Närheten i den lilla gruppen förstås alltså väsentligen utifrån en stark psykologisk utvecklingsdiskurs, där den anses viktig för att personer med IF ska kunna utveckla diverse förmågor, såsom ansvarskänsla, förmåga att urskilja och välja, fatta beslut och lösa problem.

Utifrån innehållet i nämnda principer tydliggörs ett flertal starka ideal som vägleder förslagen om förändring. I propositionen sägs det exempelvis om syftet med framlagda förslag gällande boendeformer:

[...] att så långt som möjligt undvika ett kollektivt boende och i de fall detta inte är möjligt att det kollektiva boendet skall ske i grupphem under så hemlika förhållanden som möjligt. (Prop. 1984/85:176:55)

Citatet belyser tre inriktningar för föreslagna insatser som på olika sätt knyter an till starka ideal. För det första betonas att kollektivt boende i sig ska undvikas, och *eget boende* förs fram som ideal i motsats till kollektiv boende. För det andra åskådliggörs

ett ideal om *hemmet* vilket även tydliggörs i ett av Omsorgskommitténs uttalanden om institutionsboende: "[v]årdhemmen varken ser ut eller fungerar som ett hem" (SOU 1981:26:37). Två skilda men sammanlänkade dikotomier märks i dessa ideal: den mellan eget boende och kollektivt boende och den mellan hemmet och vårdhemmet (eller institutionen). Dikotomierna rymmer även hierarkiska uppdelningar där eget boende värderas högre än kollektivt boende, men också en hierarki mellan dikotomier där den mellan hemmet och vårdhemmet uppfattas som starkare än den mellan eget boende och kollektivt boende. Det viktiga är att boendet inte är ett vårdhem och att de nya boendeformerna ska efterlikna "hemmet"; det ska ske "under så hemlika förhållanden som möjligt".

För det tredje är idealet om eget boende och hemidealet begränsade och förbundna med vissa villkor. Det är underförstått att eget boende inte är möjligt för alla och att den kollektiva bostaden kan göras hemlik endast i viss utsträckning. Det finns en samklang mellan hur propositionscitatet uppfattar gruppboenden som ett kollektivt nödvändigt ont och hur Socialdepartementet i sin promemoria uttrycker att vissa personer är i "oundgängligt behov av vård på institution" (SOU 1981:26:534). Det är det oundgängliga som står i fokus här och som även märks i tanken om att gruppboenden inte är ett hem i dess rätta bemärkelse, det kan endast göras så hemlikt *som möjligt*.

Att den egna bostaden och hemmet är förbundna med villkor kan relateras till det kapacitets- och självständighetsideal som bland annat uttrycks genom propositionens syfte med den föreslagna omsorgslagen:

Målet för omsorgsverksamheten skall vara att de psykiskt utvecklingsstörda skall få ett värdigt liv, i gemenskap med andra i samhället. Detta innebär att strävan skall vara att ge dem möjlighet att utnyttja den kapacitet var och en har för att klara sig mer självständigt. Omsorgsverksamheten skall således inte gå ut på ett passivt omhändertagande utan på att aktivera och motivera till självständiga ställningstaganden. (Prop. 1984/85:176:21)

Personer med IF ska alltså få ett värdigt liv i gemenskap med andra på så vis att omsorgen ska sträva efter att utnyttja den kapacitet alla har med syftet att de ska klara sig mer självständigt. Kapacitet blir därmed också argumentet för att eget boende förbinds med självständighet som villkor. När det gäller frågan om självständighet och ansvarstagande som vägar till inkludering i ett nyliberalt medborgarskap (Goodley 2014) blir också tillgången till ett "riktigt" hem sammankopplat med inkludering i medborgarskapet. Om både kapacitet (Erevelles 2011) och hemmet kan betraktas som egendom, kan vissa personer med IF karakteriseras som dubbelt egendomslösa, ägandes varken kapaciteten till självständighet och därmed inte heller ett hem, då kapacitet till självständighet skrivs fram som ett villkor för tillgången till det "riktiga" hemmet.

Problematiseringen av institutionsboende utifrån dess avskildhet och storlek möjliggjordes alltså till stor del utifrån hänvisning till två nyckelbegrepp som skulle bryta mot anstaltsutformningen. Den förra problematiseringen möjliggjordes av att närhetsprincipen framhölls och det senare av att den lilla gruppens princip förespråkades. Båda

principerna tänks leda till normalisering och integrering, med det specifika fokuset att känslomässig närhet lättare kan uppstå i de nya icke-institutionella boendeformerna. Den känslomässiga närheten beskrivs som en förutsättning för psykologisk utveckling av diverse förmågor hos de boende, förmågor som kan möjliggöra självständighet och därmed tillgång till ett riktigt hem bortom kollektiva boendeformer.

Vad möjliggörs genom denna problematisering av institutionsboende?

Den parlamentariska problematiseringen av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet möjliggör hur boende för personer med IF överhuvudtaget förstås och talas om. Bostäder för personer med IF blir ett generellt "problem" som måste lösas i och med personernas antagna brist på kapacitet till självständighet och utveckling. Det "riktiga hemmet" görs begripligt enbart i förhållande till den egna bostaden, vilket således omöjliggör hemmet som idé för en stor del av målgruppen, då förståelsen är att det finns en borte gräns för vem som kan bo i egen bostad. Det riktiga hemmet kräver självständighet, något som hos vissa personer med IF anses vara underutvecklat, i behov av näring eller helt enkelt inte en realitet. Om bostaden och hemmet görs begripliga på detta sätt exkluderas automatiskt de som inte kan leva upp till idealet. Trots normalisering och integrering görs boende för personer med IF generellt till något problematiskt, då det kräver särskilda insatser som skiljer det från övrigt bostadsbestånd.

Inte bara "medborgarskapet" eller "gemenskapen" (community) i sig rymmer exkludering genom inkludering, utan också "hemmet" tycks kunna förstås utifrån denna dikotomi. Inkludering i medborgarskapet eller gemenskapen kräver egenskaper, forå eller funktioner som inte ingår den diskursiva produktionen av personer med IF. Förmågan till rationellt tänkande som förutsättning för inkludering i medborgarskapet ingår inte i den diskursiva produktionen av IF (Altermark 2016, 2017) och behovet av community services indikerar i sig en position i opposition mot community, i betydelsen gemenskap eller samhällsdelaktighet (Ben-Moshe 2011). Problematiseringen av institutionsboende rymmer i sin tur kravet på kapacitet till självständighet för inkludering i innehavandet av ett riktigt hem samtidigt som den diskursiva produktionen av personer med IF gör kategoriseringar inom gruppen utifrån just kapaciteten till självständighet. Nyliberal funktionsnormativitet både psykologiserar och privatiserar, och tillgången till ett hem kräver därmed en självständig individ. Den självständiga individen blir den eftersträvarsvärda subjektpositionen, som kan förstås utifrån Drinkwaters (2005) analys av hur de normativa inslagen i normaliseringsprincipen fungerar som strategi för den postinstitutionella maktens produktion av den goda medborgaren. Självständighet blir det värdesatta beteende som personer med IF har svårt att "iscensätta" och därmed också misslyckas med i relation till medborgarskapsidealet.

Förståelsen av hemmet som den självständiges bostad både möjliggör tanken på personer med IF boende i egen bostad samtidigt som den begränsas utifrån kravet på självständighet och förmåga till utveckling. Osjälvständighet kommer i problematiseringen av institutionsboende på många sätt att likställas med behov av omfattande stöd. Förutom att kravet på självständighet omöjliggör tanken på hemmet som *en plats för stöd*, så omöjliggör diskursen om hemmet som egen bostad tanken på den kollektiva bostaden

som ett hem. Det är tydligt att institutionsboende omöjliggörs som hem med tanke på dess storlek och fysiska avskildhet. Även gruppboenden omöjliggörs också som hem med tanke på dess kollektiva utformning. Den kollektiva gruppboenden är inte ett hem, utan en plats som genom närhetsprincipen och den lilla gruppens princip ska göras "så hemlik som möjligt" (Prop. 1984/85:176:55), vilket indikerar att det aldrig kan vara eller bli ett riktigt hem. Vi kan hålla i minnet att ett riktigt hem aldrig behöver problematiseras, det behöver inte göras hemlikt då det redan är ett hem i sig självt.

Den diskursiva produktionen av hemmet som egen bostad där den självständiga individen bor får materiella och levda konsekvenser för personer med IF. Trots, eller kanske på grund av, normaliseringstanken om att de ska *leva som andra* blir bostaden för många snarast en plats för särskilda insatser än ett hem. Det kan därmed diskuteras huruvida troen att *leva som andra* faktiskt är något eftersträvänsvärt. I slutbetänkandet av 1989 års handikapputredning, som låg till grund för stiftandet av LSS, beskrivs personer inskrivna på institution, boende med föräldrarna och boende på familjehem som "bostadslösa" just därför att dessa boendeformer inte betraktas som självständiga bostäder (SOU 1991:46:231). Dessa boendeformer ska enligt utredningen i första hand betraktas som icke-bostäder då de inte ingår i vedertagna definitioner av egen bostad: en bostad som ägs eller upplåts genom ett reguljärt hyresförhållande. Om en plats på institution nu skulle ägas eller hyras så avgörs dess status som egen bostad utifrån om det rör sig om en "institutionell atmosfär", om det är "isolerat från övriga samhället" och om det finns möjlighet till självbestämmande eller inte (SOU 1991:46:232). Enligt utredningen är man således inte bostadslös om man äger eller hyr en plats på institution och själv bestämmer hur den ska nyttjas samt i övrigt "råder sig själv vad gäller sysselsättning, besök, umgänge m.m." (SOU 1991:46:232).

Det faktum att normalisering sker genom själva upplåtelseformen av en bostad har i dag haft ytterligare materiella konsekvenser. Bostäder med särskild service enligt LSS (gruppboenden och servicebostäder) har i enlighet med idealet om egen bostad helt enkelt börjat betraktas som sådana. Som "egna bostäder" har grupp- och servicebostäder börjat upplåtas som vanliga hyresrätter med tillhörande tillämpning av hyreslagen (SOU 2021:14:61). Materiellt innebär framför allt tillämpningen av bruksvärdesprincipen i hyreslagen (Jordabalk 1970:994 12 kap. 55§) diverse svårigheter för en stor del av gruppen. Bruksvärdesprincipen innebär bland annat att hyran får sättas i enlighet med lägenhetens "praktiska värde", vilket berör både själva lägenheten och husets egenskaper (SOU 2021:14:116).

När grupp- och servicebostäder betraktas som egna bostäder och upplåts som hyresrätter har en del kommuner börjat sätta hyran enligt bruksvärdesprincipen och därmed inkluderat delar av den särskilda service som ingår i grupp- och servicebostäderna. Till exempel uppger över 40 procent av Sveriges kommuner att de gemensamhetsutrymmen som ingår i LSS-bostäder inräknas vid beräkning av hyran (SOU 2021:14:119–120). Då hyreslagen inte tar hänsyn till personlig inkomst på samma sätt som avgifter enligt LSS, har det uppstått en situation där de flesta boende i LSS-bostad betalar väsentligt mycket mer i hyra i förhållande till inkomst än andra. De flesta boende i grupp- och servicebostäder lever på sjuk- eller aktivitetsersättning. Utan bostadstillägg betalar

många boende i LSS-bostad närmare 70 procent av sin disponibla inkomst i hyra. Om fullt bostadstillägg räknas med ligger siffran fortfarande över 40 procent, vilket motsvarar den genomsnittliga boendeutgiften för den fattigaste femtedelen av befolkningen (SOU 2021:14:101–103). En LSS-bostad upplåten som hyresrätt kan således innebära ett väsentligt mindre ekonomiskt utrymme för den enskilde än en avgift som tas ut för boende i enlighet med LSS. Avgifter för boende enligt LSS ska vara skäliga, inte överstiga kommunens självkostnad och ta hänsyn till att den enskilde ”får behålla tillräckliga medel för sina personliga behov” (LSS 19§). Vid bestämmande av avgifternas storlek ska också beaktas att lagen i enlighet med 7§ ska tillförsäkra den enskilde *goda levnadsvillkor* (Prop. 1992/93:159:186). Frågan är om ett ekonomiskt utrymme som i bästa fall motsvarar det hos den fattigaste femtedelen av befolkningen överensstämmer med kravet på goda levnadsvillkor.

Det faktum att institutionsboende vid tiden för avvecklingsbeslutet främst problematiserades utifrån avskildhet och storlek har haft både diskursiva och materiella konsekvenser för personer med IF sett till boende i det postinstitutionella samhället. I och med karakteriseringen av det riktiga hemmet som en egen bostad där den självständiga individen bor, omöjliggörs tillgång till hemmet för en stor del av målgruppen som inte lever upp till kraven på självständighet. Den kollektiva bostaden blir en plats där stödsatser pågår snarare än den enskildes hem. Strävan efter normalisering som tar sig uttryck i ändring av upplåtelseformen för LSS-bostäder, från avgift till hyra, innebär att den service som ingår i bostaden, och som ska bidra till att goda levnadsvillkor uppnås, blir en bidragande orsak till att boende i LSS-bostad har väsentligt högre boendekostnader i förhållande till inkomst än andra.

Sammanfattande diskussion

Den här artikeln har undersökt och problematiserat det sätt på vilket institutionsboende för personer med IF i mitten 1980-talet gjordes till ett problem som hanterades genom institutionsavveckling. Det har blivit tydligt att institutionsboende för personer med IF främst problematiserades med tanke på avskildhet och storlek. Den lilla gruppboenden, integrerad i normal bostadsbebyggelse, skrevs fram som svaret på problemen med institutionsboendena. De nya boendeformerna skulle, utifrån en psykologisk diskurs om värdet av utveckling, innebära större möjligheter för personer med IF att utveckla kapacitet till självständighet. Kapaciteten till självständighet gjordes i sig till ett villkor för tillgången till ett ”riktigt” hem i egen bostad, medan den kollektiva gruppboenden endast kunde göras ”hemlik”. *Den självständiga* blir den ideala subjektspositionen för personer med IF i den postinstitutionella tillvaron. I mötet med materiella villkor innebär idealet bland annat faktiska omstöpningar av boendeenheter med särskilt stöd till normaliserade hyresbostäder, vilket dessvärre kan leda till ytterligare begränsade ekonomiska förutsättningar för en grupp i samhället som redan är marginaliserad. Problematiseringen av institutionsboende utifrån särskilt storlek och avskildhet i samband med avvecklingsbeslutet kan således anses producera något; former av kunskaper skapas kring boende för personer med IF utifrån proble-

matiseringen, vilket i sin tur påverkar både berörda personers bostadssituation och deras generella tillvaro i samhället.

I samtida global funktionshinderpolitisk diskurs verkar självständighet fortsatt vara ett framträdande värde som inverkar tillgången till det riktiga hemmet. Med hänvisning till hur Europarådet lyft fram *självständighet* som en grundläggande princip i sin funktionshinderpolitiska strategi skriver Altermark gällande självständighetskravets inverkan på rätten till "fullvärdigt" boende:

[...] omsorg i små, kvalitativa enheter anses inte överensstämma med fullvärdigt självständigt boende då det föreslås som alternativ när detta är omöjligt (Altermark 2016:145, egen översättning).

Kopplingen till boendestorlek är än en gång tydlig och självständighet är fortsatt det värde som avgör tillgången till ett *fullvärdigt boende*. Altermark (2016:145-146) fortsätter med att redogöra för hur Världshälsoorganisationen (WHO) till viss del beskriver exkluderingen av personer med funktionsnedsättning i samhället som ett problem med "att vara beroende av andra". Utan att diskutera vad WHO lägger in för betydelse i att vara beroende av andra, så menar Altermark (ibid.) att utsagan diskursivt fungerar som motsats till självständighet och på det viset omöjliggör en förståelse av inkludering som inte förutsätter exkludering.

Det den här artikeln bland annat bidragit med är att visa hur den diskursiva formeringen av självständighet som villkor för tillgången till bostad redan vid tiden för avvecklingsbeslutet i Sverige var en drivande kunskapsformering för postinstitutionell funktionshinderpolitik. Genomgående har det visat sig att självständighet som begrepp genomsyrar hela processen kring problematiseringen av institutionsboende; dess formering, dess underliggande antaganden och dess konsekvenser. Självständighet fungerar både som given variabel boendeformer för personer med IF bedöms utifrån och som givet slutmål för både avvecklingsprocess och den sammansatta principen om *den lilla gruppen i närheten* av vanligt bostadsbestånd.

Enligt Bacchi (2009:12-14) är det i det kontingenta, i problematiseringars "tystnader", som alternativa förståelser och vägar framåt kan hittas. I relation till de repressiva strukturer som tycks leva kvar i dagens stödinsatser i form av begränsningsåtgärder och till och med rena inslag av våld och kränkningar, så lämnas dessa delar av institutionerna till stor del oproblematiserade i den parlamentariska problematiseringen av institutionsboende i samband med avvecklingsbeslutet. Omsorgskommittén diskuterar visserligen "institutionsskador" (SOU: 1981:26:222-223), men främst med hänvisning till Kylén och den psykiska underutveckling som det enligt hans mening finns en risk för i en olämplig miljö, inte med tanke på de psykiska trauman eller fysiska skador ett sådant möte kan medföra. Att det just är repressiva inslag som lever kvar som det institutionella i den postinstitutionella eran skulle kunna ses mot bakgrund av att dessa delar av institutionerna inte heller var det som huvudsakligen problematiserades i relation till avvecklingsbeslutet. Problematisering är kontingenta och det är av betydelse på vilket sätt fenomen görs problematiska. Då problematiseringar i policy-

förslag ofta fixeras i lag och därmed avgör utrymmet för insatser menar jag dock att dessa problematiseringar är särskilda sett till diskursiv och materiell inverkan. Det faktum att institutionerna vid avvecklingsbeslutet främst problematiserades med tanke på avskildhet och storlek, i stället för exempelvis otrygghet och ofrihet, kan potentiellt ha betydelse för fortsatta inslag av repression i stödinsatser till personer med IF. Med tanke på detta finns det anledning att också empiriskt utforska den fortsatta repressionen i förhållande till samtida funktionshinderpolitiska målsättningar.

Referenser

- Altermark, N. (2016) *After Inclusion. Intellectual Disability as Biopolitics*. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet.
- Altermark, N. (2017) "The post-institutional era. Visions of history in research on intellectual disability", *Disability & Society* 32 (9):1315–1332. <https://doi.org/10.1080/09687599.2017.1322497>
- Bacchi, C. (2009) *Analysing policy. What's the problem represented to be?* Frenchs Forest: Pearson.
- Bacchi, C. & J. Bonham (2014) "Reclaiming discursive practices as an analytic focus: Political implications", *Foucault Studies* 17:173–192. <https://doi.org/10.22439/fs.v0i17.4298>
- Bacchi, C. & S. Goodwin (2016) *Poststructural policy analysis: A guide to practice*. New York: Palgrave Pivot. <https://doi.org/10.1017/s0047279418000648>
- Ben-Moshe, L. (2011) "The contested meaning of "community" in discourses of de-institutionalization and community living in the field of developmental disability", *Research in Social Science and Disability* 6:241–264. [https://doi.org/10.1108/s1479-3547\(2011\)0000006013](https://doi.org/10.1108/s1479-3547(2011)0000006013)
- Björne P., R. Deveau, P. McGill & L. Nylander (2022) "The use of restrictive measures in community services for people with intellectual disabilities in Sweden", *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities* 19(2):193–201. <https://doi.org/10.1111/jppi.12399>
- Departementspromemorian 1977-03-08. I: SOU 1981:26, *Omsorger om vissa handikappade*, bilaga 1: s. 531–535.
- Drinkwater, C. (2005) "Supported living and the production of individuals", i S. Tremain (red.) *Foucault and the Government of Disability*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Eckholm, D. & V. Vesterberg (2020) "Diskursanalys", i M. Dahlstedt & S. Gruber (red.) *Metoder för forskning i socialt arbete*. Malmö: Gleerups.
- Erevelles, N. (2011) *Disability and difference in global contexts: Enabling a transformative body politic*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1017/s275390670000125x>
- Foucault, M. (1972) *Vetandets arkeologi*. Lund: Bo Cavefors Bokförlag AB.
- Goodley, D. (2014) *Disability studies: Theorising disablism and ableism*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203366974-8>
- Magnusson, L. C. (2023) "Internutredning inledd efter misstänkt våld på LSS-boende", *Norrtejlje Tidning* 10 augusti 2023.
- Mann, G. & C. van Kraayenoord (2011) "The influence of Wolf Wolfensberger and his ideas", *International Journal of Disability, Development and Education* 58 (3):203–211. <https://doi.org/10.1080/1034912x.2011.598374>
- Mansell, J., J. Beadle-Brown & medlemmar av Special Interest Research Group on Comparative Policy and Practice (2010) "Deinstitutionalisation and community living. Position statement of the Comparative Policy and Practice Special Interest Research Group of the International Association for the Scientific Study of Intellec-

- tual Disabilities”, *Journal of Intellectual Disability Research* 54 (2):104–112. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01239.x>
- Martínez-Leal, R., L. Salvador-Carulla, C. Linehan, P. Walsh, G. Weber, G. Van Hove, T. Määttä, B. Azema, M. Haveman, S. Buono, m.fl. (2011) ”The impact of living arrangements and deinstitutionalisation in the health status of persons with intellectual disability in Europe”, *Journal of Intellectual Disability Research* 55 (9):858–872. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01439.x>
- McGill, P., G Murphy & A. Kelly-Pike (2009) ”Frequency of use and characteristics of people with intellectual disabilities subject to physical interventions”, *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 22:152–158. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2008.00483.x>
- Merinau-Cote, J. & D. Morin (2013) ”Correlates of restraint and seclusion for adults with intellectual disabilities in community services”, *Journal of Intellectual Disability Research* 57(2):182–190. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2012.01601.x>
- Nirje, B. (1969). ”The normalization principle and its human management implication”, i R. B. Kugel & W. P. Wolfensberger (red.) *Changing patterns in residential services for the mentally retarded*. Washington, D.C.: President’s Committee on Mental Retardation.
- Olsson, S. (2020) ”Personal försökte hota sig till sex med boende”, *Norrköpings Tidningar* 29 oktober.
- Prop. 1984/85:176. *Med förslag till lag om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl.* Stockholm: Socialdepartementet.
- Prop. 1996/97:156. *Avveckling av specialsjukhus och vårdhem*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 1967:940. *Lag angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 1970:994. *Jordabalk*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SFS 1985:568. *Lag om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl.* Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 1985:569. *Lag (1985:569) om införande av lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl.* Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 1993:387. *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 1993:388. *Lag om införande av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SFS 1997:724. *Lag om avveckling av specialsjukhus och vårdhem*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 1981:26. *Omsorger om vissa handikappade. Betänkande från Omsorgskommittén*. Stockholm: Gotab.
- SOU 1985:50. *God man och förvaltare. Delbetänkande från förmynderskapsutredningen*. Stockholm: Liber.
- SOU 1991:46. *Handikapp – Velfärd – Rättvisa. Betänkande av 1989 års handikapputredning*. Stockholm: Allmänna förlaget.

- SOU 2021:14. *Boende på (o)lika villkor – merkostnader i bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Betänkande av Utredningen om merkostnader i bostad med särskild service för vuxna enligt LSS*. Stockholm: Elanders Sverige AB.
- Sveriges Radio (2021) "Brukare låstes in på gruppboende", <https://sverigesradio.se/artikel/brukare-lastes-in-pa-gruppboende> (hämtningsdatum 4 september 2024).
- SVT (2020) "Personal vittnar om inlåsningsproblem på LSS-boende: 'De är inga djur'", <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/personal-vittnar-om-inlasningar-pa-lss-boende-de-ar-inga-djur> (hämtningsdatum 21 december 2021).
- SVT (2020/2021) "Hör nya inspelningar som visar hur autistiska Dick plågades av personal på boendet", <https://www.svt.se/nyheter/granskning/ug/hor-nya-inspelningar-som-visar-hur-autistiska-dick-plagades-av-personal-pa-boendet> (hämtningsdatum 4 september 2024).
- SVT (2021) "Hovrätten skärper straffet något i fallet Dick Nord", <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vast/hovratten-skarper-straffet-nagot-i-fallet-dick-nord> (hämtningsdatum 4 september 2024).
- Tøssebro, Jan & H. Lundeby (2006) "Changes during and after reform years in a Scandinavian country", *Journal of Intellectual & Developmental Disability* 31(2):115–119. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01439.x>
- Uppdrag Granskning (2020) "Dicks rop på hjälp", <https://www.svtplay.se/video/8rJ741b/uppdrag-granskning/dicks-rop-pa-hjalp> (hämtningsdatum 4 september 2024).
- Webber, L. S., K. R. McVilly & J. Chan (2011) "Restrictive interventions for people with a disability exhibiting challenging behaviours. Analysis of a population database", *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 24:495–507. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2011.00635.x>
- Westerberg, O. (2021) "Malmöboende får väktare med batong – för 30 000 per dygn", *Sydsvenskan* 10 december 2021.
- Wiesel, I. & C. Bigby (2015) "Movement on shifting sands. Deinstitutionalisation and people with intellectual disability in Australia, 1974–2014. *Urban Policy and Research* 33(2):178–194. <https://doi.org/10.1080/08111146.2014.980902>
- Wolfensberger, W. P. (1972) "The principle of normalization as a human management model: Evolution of a definition" i W. P. Wolfensberger, B. Nirje, S. Olshansky, R. Perske & P. Roos (red.), *The principle of normalization in human services*. Toronto: National Institute on Mental Retardation.

Författarpresentation

Sebastian Hållund är doktorand i socialt arbete vid Stockholms universitet. Hans doktorandprojekt syftar till att etnografiskt undersöka hur innehållet i daglig verksamhet för personer med svårare intellektuell funktionsnedsättning och utmanande beteende förstås och "görs" av centrala aktörer inom organisationen i relation till insatsens politiska målsättningar.

Kontakt: sebastian.hallund@socarb.su.se